

УДК 330.1:338.2(477)

ПАНЧЕНКО Володимир Анатолійович

доктор економічних наук, професор

професор кафедри математики та методики її викладання

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ORCID ID: <https://orcid.org/000-0002-4927-0330>e-mail: op_panchenko@ukr.net

ПРОБЛЕМАТИКА ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Проведено компаративний аналіз макроінституційного середовища та структури трансакційних витрат суб'єктів підприємницького сектора економіки в Україні. Виділено мікроінституційні індикатори ефективності державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України. Наведено комплекс інституційних чинників, що перешкоджають забезпеченню конкурентоспроможності підприємницького сектору економіки України. Визначено набір трансакційних витрат, які пов'язані з реєстрацією підприємств, оформленням права власності та кредитів і їх вплив на рівень забезпечення конкурентоспроможності підприємництва в Україні. Наголошено, що в Україні у перехідний період не було створено відповідних умов для становлення цивілізованого підприємництва та стимулів, які б дозволили забезпечити їхній достатній рівень конкурентоспроможності. Встановлено, що найважливішим чинником сучасних трансформаційних процесів у сфері державної політики є інтеграція на користь подальшого розвитку підприємництва та забезпечення його конкурентоспроможності. Незважаючи на неефективну спробу створення інституційних засад підприємництва, зміни у системі ринкових відносин призвели до трансформації суспільно-інституційного ладу в Україні та не забезпечили формування ефективної державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки. Наголошено на істотних диспропорціях, пов'язані з деформацією грошово-кредитної системи України та їхній негативний вплив на забезпечення конкурентоспроможності підприємницького сектора і формування джерел для реалізації державної політики у відповідній сфері.

Ключові слова: конкурентоспроможність, підприємницький сектор, державна політика, інституційне середовище, економіка України

JEL classification: E10; H10

DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.4.87.93>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Необхідною передумовою розвитку економіки кожної країни світу є висока конкурентоспроможність її підприємств і організацій, зокрема суб'єктів підприємницького сектора національної економіки. Проте зміни соціально-психологічних, організаційно-професійних, ресурсних, фінансово-економічних умов започаткування та ведення бізнесу, які не підкріплені відповідним інституційним

базисом призвели до утворення в Україні недостатньо сприятливого бізнес-середовища. Незавершеність розвитку ринкових інститутів актуалізує проблему ефективної державної політики формування сприятливого для бізнесу інституційного середовища ведення та розвитку підприємницької діяльності. Політика державі у цьому сенсі одночасно має спрямовуватися й на подолання таких деструктивних чинників, як тінізація та криміналізація економіки, корупція, штучні адміністративні перепони ведення бізнесу, що в підсумку не лише на сприяють зміцненню

конкурентоспроможності вітчизняних економічних агентів, але й призводять до послаблення їх економічної безпеки. Це вимагає поглиблення теоретико-практичних доробок у сфері покращення інституційного середовища державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України.

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення проблематики інституційного середовища державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України стало предметом досліджень значної кількості науковців, котрі доводять важливість та нагальність розв'язання означеної проблематики. Так, Р. Лупак та інші [1] акцентують увагу на розвиток імпортозамінного виробництва у результаті якому можливо забезпечити достатній рівень конкурентоспроможності вітчизняного підприємницького сектору. Т. Васильців та інші [2] притримують також підходу та підкреслюють важливість формування державної політики для створення належного інституційного середовища, що здатне стимулювати національних виробників налагоджувати виготовлення конкурентоспроможної продукції та посилювати конкурентні позиції на ринках. Окремі науковці (Я. Березівський [3], В. Зайченко [4] та інші) виділяють першочергово необхідність досягнення суб'єктами підприємницького сектора економіки України достатнього рівня інноваційності та технологічності при забезпеченні власної конкурентоспроможності. Водночас до головних передумов вирішення таких завдань відносять формування інституційного середовища, у якому можливе формування державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора. О. Ніколюк [5], М. Куницька-Іляш [6] та інші наголошують на проблемах стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України та вбачають їх розв'язок через здійснення низки інституційних змін в системі державного регулювання. Тут науковцями за об'єкт дослідження обрано пріоритетні галузі

економіки та відповідне їм підприємницьке середовище, у результаті чого пропонується широкий інструментарій державної політики для забезпечення якомога вищого ступеня використання конкурентного потенціалу економіки. І. Михасюк та А. Гукалюк [7] при дослідженні конкурентоспроможності підприємств наголошують про вагомий вплив глобалізації і для адаптації до нього доводиться важливість формування та розвитку інституційного середовища. О. Кузьмін, О. Мельник та О. Романко [8] вбачають, що державна політика здатна забезпечити існування необхідних умов для конкурентоспроможного розвитку підприємництва за умови налагодження суб'єктами бізнесу внутрішніх механізмів ефективного використання та розширення конкурентного потенціалу і подолання зовнішніх загроз та ризиків. У підсумку можна стверджувати, що проблематика формування державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького середовища лише розширюватиметься та вимагатиме існування стабільного інституційного середовища, що ефективно здатне забезпечити швидкий розв'язок комплексу стратегічних завдань у сфері конкуренції.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Завдання державної політики стосуються створення умов, згідно яких можливо забезпечити та утримувати на достатньому рівні ефективність регулювання ринкових відносин та конкуренції. Для економіки України вагоме значення має формування державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки, у результаті якої буде створене інституційне середовище, здатне забезпечити розв'язання низки динамічно-структурних завдань та стимулювання структурної перебудови національної економіки. Тут першочергово необхідно встановити комплекс інституційних проблем, що створюють перешкоди для формування державної політики у такому напрямі.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є наукове обґрунтування проблематики інституційного середовища державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України. Набір цілей статті стосується визначення інструментарію, що дозволяє охопити увесь комплекс проблем інституційного середовища та результативно забезпечити їх вирішення при реалізації державної політики, завдання якої стосуватимуться підвищення конкурентоспроможності підприємницького сектора економіки.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Відомо, що рівень конкурентоспроможності підприємницького сектору залежить від низки макро-, та мікроекономічних індикаторів, передусім від якості інституціонального середовища. Особливу увагу звернемо на структуру трансакційних витрат, пов'язаних з різноманітними аспектами, з якими зіштовхується підприємство у процесі своєї діяльності

Попри те, що Україна характеризується одними з найнижчих показників розвитку за індикаторами захисту громадянських та політичних прав, режимом демократичності, якості виборчого процесу, правоохоронної

системи та незалежності судової влади, представники підприємницьких кіл найбільшою мірою терплять трансакційні витрати (у формі офіційних та неофіційних платежів), пов'язані, насамперед, з неефективністю судової системи (на яку припадає майже половина усіх трансакційних витрат) та правоохоронних органів (третина трансакційних витрат).

Варто відмітити, що інституційне середовище України порівняно з сусідніми країнами-членами ЄС (Угорщиною, Словаччиною, Польщею, Румунією) значно гірше. Найбільші інституційні відмінності демонструють такі макроінституційні індикатори, як економічна свобода, корупція та контроль за нею, дотримання законодавства та ін. (рис. 1).

Тривалий час нашій країні не вдається подолати й інші інституційні проблеми, зокрема слабка політична стабільність; незадовільний стан відповідальності влади перед суспільством; довіра суспільства політикам (фінансова чесність політиків); неефективність урядової політики та державних витрат; неякісне ринкове регулювання; недотримання законодавства; відсутність належного контролю за корупцією тощо [5, с. 114–120; 9, с. 115–134]. Тенденційно погіршується в Україні інститут демократизації державної влади, що зумовлює новітню хвилю розвитку адміністративних економік.

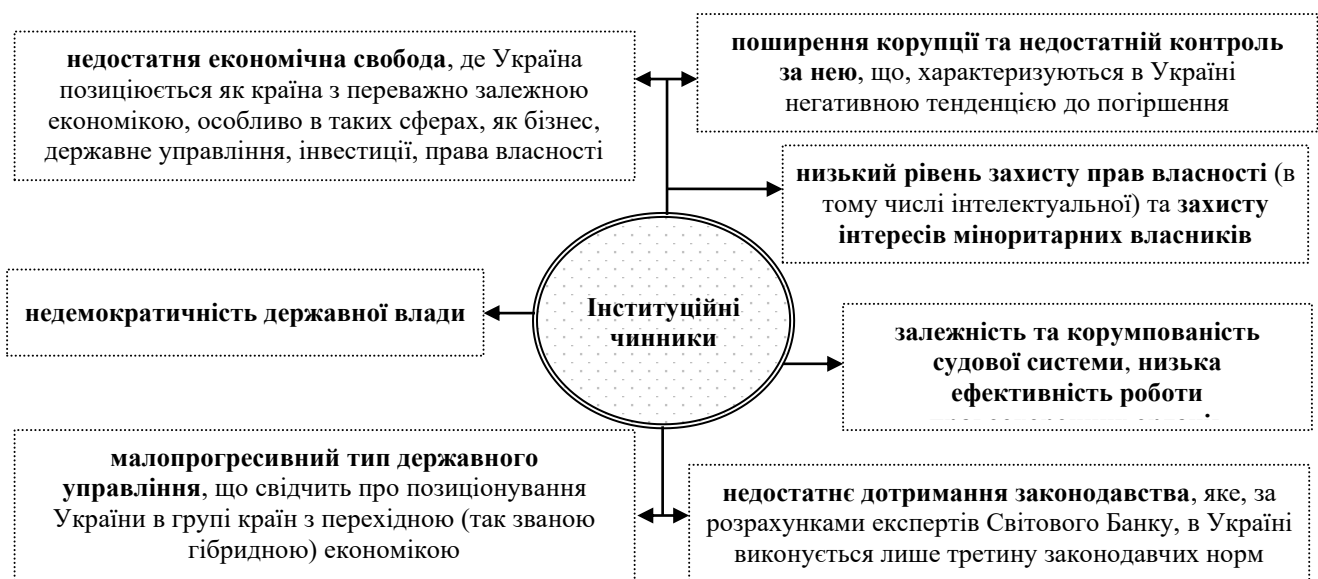

Рис. 1. Комплекс інституційних чинників, що перешкоджають забезпеченню конкурентоспроможності підприємницького сектору економіки України

Крім характеристик макро- та мікрорівня інституціонального середовища, слід розглядати також мікроінституційні індикатори державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки. Так, стан розвитку мікроінституційного середовища України в цілому відстає від аналогічних в Польщі, Румунії, Словаччині та Угорщині, хоча й спостерігається певна позитивна ідентичність в сфері ефективності корпоративного управління та негативна – у сфері корупційних витрат підприємництва. Мезоінституційні індикатори економіки України та суміжних із нею країн-членів ЄС свідчать про значний розрив у розвитку інституційних середовищ. Зокрема, інститут демократизації влади в Україні не тільки суттєво відстає від аналогічного зарубіжних сусідів, а й, на відміну від останніх, має тенденцію до погіршення.

Істотною проблемою реалізації державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки в Україні стало посилення світової фінансово-економічної кризи, яка є особливо руйнівною для малого та середнього бізнесу. Більшість підприємств відчули нестачу ліквідності та обмеженості доступу до кредитних ресурсів. Великим підприємствам, як правило, легше отримати рефінансування. При цьому велика кількість малих та середніх підприємств були змушені припинити свою діяльність через неможливість отримання кредиту та істотне зростання обсягу та рівня трансакційних витрат.

Незважаючи на істотне прогнозоване покращення ситуації за показником реєстрації підприємства, все ж загальна кількість процедур (будь-яка взаємодія засновників компанії з зовнішніми суб'єктами, наприклад, державними установами, юристами, аудиторами чи нотаріусами), які потрібно пройти для реєстрації компанії залишається високою. Загальний часовий період, необхідний для реєстрації компанії (цей показник відображає середні тимчасові витрати, необхідні для проходження певної процедури при мінімальних наступних взаємодіях з державними установами і за відсутності додаткових формальних та неформальних платежів) у нашій країні

перевищує показник країн Європи. На початку трансформаційних перетворень аналітики справедливо вважали, що інститут приватної власності має ключове значення для розвитку економіки і дійшли висновку про необхідність прискорення процесу роздержавлення і приватизації. Тому разом із запровадженням приватної власності необхідно створювати й інші адекватні інститути, що є похідними від неї, чого фактично не було здійснено у нашій країні. Насамперед, це стосується інститутів підприємництва, визначення чітких формальних правил щодо створення та функціонування економічних організацій, запровадження конкурентних засад у бізнесі та захищених державою контрактних відносин.

В Україні у перехідний період не було створено відповідних умов для становлення цивілізованого підприємництва та стимулів, які б дозволили забезпечити достатній рівень конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і це стало наслідком високої імпортозалежності економіки [1]. Уряди приймали рішення не на користь підприємництва, а концентрували зусилля на перерозподілі державної власності та відтворенні бюрократичного механізму протидії бізнесу. Трансформаційні реформи не передбачали цілеспрямованих заходів щодо формування надійних інститутів широкомасштабного розвитку підприємництва. Насамперед, це стосується створення необхідної правової інфраструктури європейського типу та наведення правопорядку у підприємницькій сфері [10, с. 105–106]. Приватизація сама по собі не розв'язує зазначені проблеми та не створює підприємницького середовища.

Незважаючи на неефективну спробу створення інституційних засад конкурентоспроможного підприємництва, зміни у структурі відносин власності призвели до трансформації суспільно-інституційного ладу в Україні. Разом з тим, мета реформування відносин власності полягає не у забезпеченні різноманітності форм власності, як такої, а у створенні умов для найефективнішого використання підприємницького капіталу з точки зору суспільної користі та економічних і

соціально-політичних критеріїв ефективності. Звідси, найважливішим чинником реалізації державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки є дезінтеграція власності на користь подальшого розвитку суб'єктів підприємництва.

Фінансова система України залишається слабкою і не достатньо розвиненою. Відображаючи відсутність ефективності і глибини у фінансовій системі, розвиток внутрішнього ринку капіталу, як і раніше, знаходиться в зародковому стані. Криза ліквідності і збільшення безнадійних кредитів і позик, пов'язаних з глобальною фінансовою кризою, призвели до істотних запозичень у Міжнародного валютного фонду. Уряд також здійснив масштабне рефінансування лише обмеженої кількості банків, що збільшило рівень непрозорості, тінізації і трансакційних витрат більшості підприємств. Підтвердженням цього є істотні диспропорції, пов'язані з деформацією грошово-кредитної системи України. Зокрема, істотною проблемою є те, що фактично держава не відслідковує питання надійності позичальників, що доводить відсутність державного реєстру кредитних історій та низький відсоток покриття приватними банками цієї інформації. Доволі слабкі зрушення у вітчизняному інституційному середовищі відбулися і у сфері податкового навантаження, зокрема «несистемні» перевірки з боку податкових органів, неефективна та непрозора податкова система слугують значною перешкодою на шляху забезпечення конкурентоспроможності підприємницького сектора економіки України.

Очевидна обтяжливість та нестабільність податкової системи є вагомою перешкодою для інвестиційної привабливості країни. Говорячи про інвестиційний клімат доцільно також наголосити, що в Україні з однієї сторони, закони передбачають рівне ставлення до іноземних та вітчизняних інвесторів, проте на практиці до окремих секторів іноземним інвесторам або обмежено доступ, або зовсім заборонено.

Обтяжливі бюрократичні вимоги та правила вважаються основними стримуючими факторами для інвестицій. Контракти не завжди укладаються у

правовому полі, а приватизаційний процес та рейдерські прояви сповільнюють процес ефективної приватизації та призводять до постійного перерозподілу власності. Існують істотні перешкоди при здійсненні валютних операцій як для резидентів, так і для іноземних суб'єктів господарювання. Існують також різноманітні вимоги та обмеження щодо іноземних платежів та переказів. За окремими операціями з капіталом передбачені ліцензійні трансакції. Усе це знижує рівень економічної свободи та конкурентоспроможності підприємницького сектора економіки.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

В Україні за часів трансформаційного періоду поступово, частково реформовані та новостворені ринкові інститути призвели до формування інституційного середовища нового типу. Проте реальні процеси перехідного періоду засвідчили, що разом з ліквідацією у короткі терміни старих інститутів, які забезпечували виробничо-фінансову і соціальну стабільність, у той же час, в Україні не були створені інститути, що могли б сформувані ефективну державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки.

Незважаючи на те, що за роки незалежності сформувалися майже усі необхідні елементи для реалізації державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки, основні механізми, що повинні забезпечувати дотримання формальних законних норм у контрактах і угодах, потребують суттєвого вдосконалення. Однією з головних проблем економіки України є відсутність інституційного соціально-економічного порядку, який залежить від загальної моральної свідомості учасників ринку та формальних правил поведінки, порушення яких істотно підвищує рівень трансакційних витрат при здійсненні підприємницької діяльності.

В Україні за часів трансформаційного періоду поступово, частково реформовані та новостворені ринкові інститути призвели до формування інституційного середовища нового типу. Проте реальні процеси перехідного періоду засвідчили, що разом з ліквідацією у

короткі терміни старих інститутів, які забезпечували виробничо-фінансову і соціальну стабільність, у той же час, в Україні не були створені інститути, що могли б сформувати ефективну державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки.

Незважаючи на те, що за роки незалежності сформувалися майже усі необхідні елементи для реалізації державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки, основні механізми, що

повинні забезпечувати дотримання формальних законних норм у контрактах і угодах, потребують суттєвого вдосконалення. Однією з головних проблем економіки України є відсутність інституційного соціально-економічного порядку, який залежить від загальної моральної свідомості учасників ринку та формальних правил поведінки, порушення яких істотно підвищує рівень трансакційних витрат при здійсненні підприємницької діяльності.

Література

1. Lupak R., Boiko R., Kuniyska-Iliash M., Vasylytsiv T. State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. Vol. 7. Issue 4. P. 855–864.
2. Vasylytsiv T., Lupak R. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3 (44). С. 105–112.
3. Березівський Я. П. Економічні теорії конкуренції, які визначають умови та чинники формування технологічної конкурентоспроможності національної економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: «Економічні науки»*. 2021. № 4. С. 100–104.
4. Зайченко В. Напрями удосконалення державної політики зміцнення технологічної конкурентоспроможності економіки України. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 7. С. 33–38.
5. Ніколюк О. В. Стратегічні орієнтири державної політики підтримки конкурентоспроможності малого бізнесу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 1. С. 114–120.
6. Kuniyska-Iliash M. V. World experience in ensuring the development of priority sectors of the economy. *Special Humanitarian Issue of Ukrainian Scientists. European Scientific e-Journal*. 2022. № 2 (17). P. 7–16.
7. Михасюк І., Гукалюк А. Проблеми конкурентоспроможності українського підприємництва і торгівлі в умовах глобалізації. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2019. Вип. 56. С. 308–314.
8. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г., Романко О. П. *Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика* : монографія. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. 197 с.
9. Лупак Р. Л. Конкурентоспроможність торговельного підприємства та механізм її забезпечення : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2008. 230 с.
10. Панченко В. Управління інформаційною безпекою держави та підприємств: правові та організаційні аспекти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 103–109.

References

1. Lupak, R., Boiko, R., Kuniyska-Iliash, M., Vasylytsiv, T. (2021). State Management of Import Dependency and State's Economic Security Ensuring: New Approaches to Evaluating and Strategizing. *Accounting*. 2021. no. 7. Is. 4. P. 855–864.
2. Vasylytsiv, T., Lupak, R. (2017). Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. *Strategic priorities*. no 3 (44). P. 105–112.
3. Berezivskiy Ya. P. (2021). Economic theories of competition that determine the conditions and factors for the formation of technological competitiveness of the national economy. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: «Economic Sciences»*. no. 4. P. 100–104.
4. Zaichenko, V. (2019). Directions for improving the state policy of strengthening the technological competitiveness of the Ukrainian economy. *Entrepreneurship and innovation*. no. 7. P. 33–38.
5. Nikoljuk, O. V. (2020). Strategic orientations of the state policy of supporting the competitiveness of small business in Ukraine. *Investments: practice and experience*. no. 1. P. 114–120.
6. Kuniyska-Iliash, M. V. (2022). World experience in ensuring the development of priority sectors of the economy. *Special Humanitarian Issue of Ukrainian Scientists. European Scientific e-Journal*. no 2 (17). P. 7–16.

7. Mykhasyuk, I., Hukalyuk, A. (2019). Problems of competitiveness of Ukrainian entrepreneurship and trade in the conditions of globalization. *Bulletin of Lviv University. The series is economical*. Is. 56. P. 308–314.
  8. Kuzmin, O. Ye., Melnyk, O. G., Romanko, O. P. (2011). Competitiveness of the enterprise: planning and diagnosis: monograph. Ivano-Frankivsk : IFNTUNG. 197 p.
  9. Lupak, R. L. (2008). Competitiveness of a trade enterprise and the mechanism of its provision: dissertation. ... candidate economy Sciences: spec. 08.00.04. Lviv: Publishing House of the Lviv Commercial Academy. 230 p.
  10. Panchenko, V. (2020). Management of information security of the state and enterprises: legal and organizational aspects. *Actual problems of jurisprudence*. no. 1 (21). P. 103–109.
-

Abstract

PANCHENKO Volodymyr

Problems of the institutional environment of the state policy of managing the competitiveness of the entrepreneurial sector of the economy of Ukraine

A comparative analysis of the macro-institutional environment and the structure of transaction costs of subjects of the entrepreneurial sector of the economy in Ukraine was conducted. Micro-institutional indicators of the effectiveness of the state policy of managing the competitiveness of the entrepreneurial sector of the Ukrainian economy are highlighted. A complex of institutional factors that prevent the competitiveness of the entrepreneurial sector of the Ukrainian economy is provided. A set of transaction costs associated with enterprise registration, registration of property rights and loans and their impact on the level of ensuring the competitiveness of entrepreneurship in Ukraine have been determined. It was emphasized that in Ukraine during the transition period, the appropriate conditions for the formation of civilized entrepreneurship and incentives that would ensure their sufficient level of competitiveness were not created. It has been established that the most important factor of modern transformational processes in the sphere of state policy is integration for the benefit of the further development of entrepreneurship and ensuring its competitiveness. Despite the ineffective attempt to create the institutional foundations of entrepreneurship, changes in the system of market relations led to the transformation of the social and institutional order in Ukraine and did not ensure the formation of an effective state policy for managing the competitiveness of the entrepreneurial sector of the economy. Significant disproportions related to the deformation of the monetary and credit system of Ukraine and their negative impact on ensuring the competitiveness of the business sector and the formation of sources for the implementation of state policy in the relevant sphere are emphasized.

Key words: *competitiveness, business sector, state policy, institutional environment, economy of Ukraine*

Стаття надійшла до редакції 28.11.2022 р.

Бібліографічний опис статті:

Панченко В. А. Проблематика інституційного середовища державної політики управління конкурентоспроможністю підприємницького сектора економіки України. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 87-93.

Panchenko V. (2022) Problems of the institutional environment of the state policy of managing the competitiveness of the entrepreneurial sector of the economy of Ukraine. *Innovation and Sustainability*, no. 4, pp. 87-93.

